

Karolina Kazik (<https://orcid.org/0000-0002-0040-4510>)

Uniwersytet Wrocławski

O przekładzie wierszy Tadeusza Różewicza przez Karla Dedeciusa

„Życie to wspólnota, wspólnota zakłada dialog, a nie monolog,
mówienie nie obok, poprzez czy przeciw drugiemu, ale ku niemu,
wobec niego, z nim.”

(Dedecius 1996: 111)

Karl Dedecius to niewątpliwie jedna z najwybitniejszych postaci kształtujących polsko-niemieckie porozumienie po drugiej wojnie światowej. Jego działalność polegała zarówno na tworzeniu mostów pomiędzy narodami, jak i na krzewieniu polskiej kultury poprzez przekład dzieł wybitnych pisarzy na język niemiecki. Dedecius przypisuje więc szczególną rolę obecności polskiej poezji w niemieckiej przestrzeni literackiej. Dzięki temu tłumacz skutecznie dąży do zrealizowania swoich zamiarów, które w tym przypadku polegają na „wpisaniu poezji Różewicza w horyzont oczekiwań czytelniczych niemieckiego odbiorcy przez zuniwersalizowanie odniesień oraz oswojenie imaginacji lirycznego ja” (Zielińska 2011: 81).

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie specyfiki przekładu wybranych liryków Tadeusza Różewicza z języka polskiego na język niemiecki. Omawiane wiersze pochodzą z tomu „Formen der Unruhe”¹. Ich tematyka oscyluje wokół doświadczeń wojennych, traktuje o poczuciu winy i odpowiedzialności za śmierć milionów ludzi, porusza kwestie związane z możliwościami oraz ograniczeniami języka ludzkiego jako elementu immanentnego w procesie komunikacji międzyludzkiej (Kunz 2007:12). W kolejnym kroku podejmę próbę wyekscerpowania i omówienia najważniejszych fragmentów z „Notatnika tłumacza”. Powyższe dzieło traktuję jako główne źródło poglądów Karla Dedeciusa na tłumaczenie tekstów poetyckich. Można by stwierdzić, iż tłumaczenie jest dokonywaniem subiektywnych wyborów, jednakże różnice pomiędzy tekstem oryginalnym a tłumaczeniem należałoby obiektywnie skategoryzować, na co pozwalają zdefiniowane przez Romana Lewickiego (2017) transformacje przekładowe. Zgodnie z założeniami translatoryki antropocentrycznej według Franciszka Gruczy, tłumaczenie tekstów literackich nie może być uznawane za sztukę, ponieważ wówczas niemożliwa byłaby lingwistyczna analiza materiału egzemplifikacyjnego (Grucza 1993: 162). Decyzje tłumacza mają więc podłoże mentalne, co z kolei implikuje ściśle powiązanie translatoryki z psycholingwistycznym wymiarem badań w tym zakresie.

¹ Tytuł tomiku wierszy T. Różewicza w języku niemieckim jest zestawieniem dwóch polskich, odrębnie wydanych książek pod tytułem „Niepokój” i „Formy”.

Karl Dedecius jako inicjator polsko-niemieckiego dialogu

Karl Dedecius od najmłodszych lat wykazywał zainteresowanie literaturą i teatrem. Dzięki temu traktował swoją pracę jako posłannictwo, które realizował tłumacząc najważniejsze dzieła polskich pisarzy na język niemiecki. Zarówno powstanie Niemieckiego Instytutu Kultury Polskiej w Darmstadt w 1980 roku, jak i działalność mająca na celu popularyzację literatury poza granicami Polski, przyczyniły się do odwilży na płaszczyźnie politycznej oraz intelektualnej (Dedecius 2008: 258). Dedecius doskonale rozumiał potrzebę stworzenia płaszczyzny porozumienia dla obydwu stron, polskiej i niemieckiej, gdyż wspólną przeszłość historyczną wciąż postrzegano poprzez pryzmat drugiej wojny światowej. Za punkt wyjścia do konstruowania wspólnego dialogu uważał więc Dedecius literaturę. W tym miejscu należy więc zwrócić szczególną uwagę na jego niezwykły talent organizatorski, elokwencję oraz efektywność działań, mających na celu zacieśnienie stosunków polsko-niemieckich. Niejednokrotnie podkreślano, że Karl Dedecius był tłumaczem genialnym, odznaczającym się oryginalnym i niepowtarzalnym stylem. Swoim największym autorytetem nazywał świętego Hieronima, a inspiracje do dalszego rozwoju czerpał z dziedzictwa kulturowego min. Niemców, Polaków, Rosjan czy Francuzów (por. Dedecius 1974: 99–142). Krzysztof A. Kuczyński podkreśla w publikacji poświęconej w całości Dedeciusowi, iż głównym elementem wyróżniającym jego talent translatorski była „umiejętność kongenialnego przekładu” (Kuczyński 2017: 17). Niezaprzeczalnie wysoka jakość przekładów „wielkiego tłumacza” tkwi w

„do perfekcji opanowanym kodzie językowym i kulturowym, a także w ogromnej wrażliwości na słowo, owej niezwyklej rzadkiej umiejętności wycucia melodii wiersza, swoistym słuchu poetyckim. (...) prawdziwa znajomość języka zaczyna się tam, gdzie kończy się słownik.” (tamże)

Opierając się na powyższym stwierdzeniu, można wysunąć wniosek, iż Dedecius kształtuje nowy kanon. Jest on instruktywny zarówno dla teoretyków, jak i praktyków zajmujących się tłumaczeniem tekstów literackich. Indywidualna teoria translacji Karla Dedeciusa na stałe wpisuje się więc w naukowy dyskurs, ponieważ uwzględnia kluczowe założenia translatoryki antropocentrycznej w ujęciu pragmatyczno-komunikacyjnym (Małgorzewicz 2018). Zgodnie z powyższym, Dedecius rozumie tłumaczenie jako komunikację między dwiema społecznościami językowymi, przy czym translator staje się jednostką autonomiczną, niepodlegającą żadnym ograniczeniom, a mającą świadomość odpowiedzialności za translat (Kwiatkowski 1974: 10).²

Każda decyzja tłumacza uwarunkowana jest jego subiektywnymi wyborami, wynikającymi z indywidualnych przekonań, doświadczeń i właściwości psycho-intelektualnych (Małgorzewicz 2014). Dedecius przyznaje, iż teorią przekładu zajął się dopiero po latach działalności, co skłoniło go do systematycznego poprawiania przetłumaczonych wierszy (Dedecius 1974: 98). Należy podkreślić, że nie istnieje uniwersalna metoda tłumaczenia, gdyż każdy tłumacz powinien wypracować własny

² Ze wstępu do „Notatnika tłumacza”.

warsztat, nieustannie go ulepszając. Dedecius wychodzi więc od praktycznej strony translacji, co wskazuje jednoznacznie na fakt, iż jest on autodydakta. Strategiczne podejście Dedeciusa do zadania translacyjnego wskazuje na jednoznaczne dążenie tłumacza do zapewnienia skutecznej komunikacji. Realizacja tegoż zadania translacyjnego implikuje dobór odpowiedniej strategii translacyjnej, odnoszącej się za Małgorzewicz (2014: 3) do „uświadomionych, przemyślanych planów rozwiązywania problemów tłumaczeniowych”, które są „ukierunkowane na rozwiązywanie problemów, będących przeszkodą w skutecznej realizacji operacji i czynności translacyjnych zarówno na ich makro-, jak i mikropoziomie”. Można by więc wysunąć wniosek, iż brak jednoznacznie zdefiniowanej maksymy wyznaczającej granice tłumaczenia tekstów literackich nie uniemożliwia precyzyjnego zdiagnozowania konkretnych decyzji tłumacza. Tekst docelowy jest więc produktem procesu translacji uwzględniającym zarówno determinanty językowe, jak i elementy kultury adresata. Świadomość obecności obcych realiów w oryginale pozwala Dedeciusowi na obranie adekwatnej strategii translacyjnej. Odpowiedzialność tłumacza niezaprzeczalnie należy więc do jego warsztatu translatorskiego. Co więcej, Karl Dedecius rozumie metody pracy przekładowcy w sposób wielowymiarowy, uwzględniając również czynniki pozajęzykowe. Dla „wielkiego tłumacza” istota przekładu nie sytuuje się w kategorii rzemiosła, lecz uwypukla jego osobowość jako „tłumacza-artysty” (Legżyńska 2002: 282). W związku z tym, jego rola polega zarówno na kształtowaniu tożsamości kulturowej, jak i przekazywaniu elementarnych wartości, będących przyczynkiem do integracji pomiędzy narodami.

Translatorski światopogląd Karla Dedeciusa

Niezbitym dowodem na złożoność indywidualnej teorii translacji Karla Dedeciusa są niewątpliwie zebrane w „Notatniku tłumacza” pryncypia dotyczące pracy tłumacza. Przekonania Dedeciusa niejednokrotnie interpretowane są w literaturze przedmiotu jako „poetyka przekładu” (Chojnowski 2005: 9), „medium przepinające pamięć” (Zielińska 2011: 77) czy „przeszczep serca, który żyje i cudze krwiobiegi spokrewnia, i cudze ożywia wargi”.³ Fundamentalną wartością będącą kluczem do zrozumienia założeń Karla Dedeciusa jest „kanon tłumacza w trzynastu zdaniach” (Dedecius 1974: 158–161). Zbiór ten ma „charakter apelatywny i ukryty dydaktyzm” (Chojnowski 2004: 58). Dla wyjaśnienia powyższych zagadnień, Dedecius odnosi się do analogii sztuki pisania i interpretacji, zestawiając je z procesem tłumaczenia dzieł literackich:

- „Kto pisze, szuka odpowiedzi, odpowiedzi są, niestety, zawsze nieuniknionymi uproszczeniami, złudzeniami. (...) Kto stawia znaki, stawia sidła.

³ Fragment wiersza Ryszarda Krynickiego, który otwiera publikację w całości poświęconą zasługom Karla Dedeciusa dla polsko-niemieckiego pojednania. Por. Kozłowski, Nina (red.) (2014): „Literatur als Mittlerin über Grenzen hinweg”. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu. S. 4.

Zastawia pułapki, w które najczęściej sam wpada. (...) I ten wypadek jest częsty” (Dedecius 1974: 158);

- „Ważne są informacje. Należy trzymać się tego, co daje punkt oparcia. (...) Poprzez informację dochodzimy do formy, jesteśmy zdolni formować normy” (tamże: 160);
- „Trzeba unikać form ujednoczonych i formuł, szukać oparcia w różnorodności. (...) Czerpię impuls z polifonii. Taka jest bowiem natura sztuki, jak i sztuka natury. Wieloznaczność, paraboliczność” (tamże: 160);
- „Kto tłumaczy, układa antologie, szuka wielu odpowiedzi naraz (...) aby nie zamknąć się w jednym uniformie. Nie wysmażać sztucznych formuł, znajdować spełnienie w pełni” (tamże: 161);

Dominantą powyższych założeń jest nieustanne poszukiwanie odpowiedzi na pojawiające się w trakcie procesu tłumaczenia pytania, co wymaga od tłumacza uważności, skupienia i niezawodnej intuicji. Stworzenie warunków do prawidłowego przebiegu komunikacji międzykulturowej jest zdeterminowane przez liczne czynniki językowe i pozajęzykowe. Dedecius wysuwa postulat, by stworzyć swój indywidualny styl, kanon, którym dany tłumacz będzie kierował się tłumacząc teksty poetyckie. Poszczególne decyzje tłumacza mogą więc odpowiadać każdej kolejnej fazie procesu tłumaczenia. Relewantnym czynnikiem jest więc osiągnięcie celu translacyjnego, czyli uzyskanie przekładu adekwatnego w stosunku do oczekiwań adresata, którego postrzeganie rzeczywistości zakotwiczone jest w języku oraz kulturze docelowej. W związku z tym Dedecius koncentruje się na podobieństwach zachodzących pomiędzy poszczególnymi społeczeństwami i językami, którymi się posługują. Zgodnie z powyższym tłumacz otwarcie podejmuje się wyzwania translacyjnego, akceptuje obce elementy, jednocześnie niwelując rozbieżności, które mogłyby zakłócić efektywny przebieg komunikacji. Według Dedeciusa dane dzieło należy rozpatrywać pojedynczo, gdyż każdy wiersz cechuje się odrębnymi właściwościami. Są one więc konstytucyjnym wyznacznikiem poetyckości utworu literackiego.

Warto podkreślić, że Karla Dedeciusa oraz Tadeusza Różewicza łączyła wieloletnia przyjaźń. Jedną z kluczowych strategii tłumacza był osobisty kontakt z autorem, co pozwalało na dogłębne zrozumienie istoty dzieła, jego przekazu, ukrytego sensu. Jak pisze Dedecius w „Notatniku tłumacza” (tamże: 58):

„(...) Jednak korzyści przeważają. Źródła językowe, realia epoki są sprawdzalne, autor jest osiągalny, zadanie nie przekraczające możliwości. Mów z autorem o wszystkim, także i o tym, co mniej ważne. Zaoszczędzisz (...) mnóstwo trudu, sporów i czasu. Współczesność jest namacalna, dotykalna, nie do obalenia.”

Na pierwszy plan wysuwa się bezpośrednia rozmowa między tłumaczem a autorem, gdyż właściwa interpretacja okazuje się być nieoceniona podczas dokonywania przez tłumacza wyborów mających zapewnić przekaz adekwatny do oczekiwań odbiorców. Ponadto tłumaczenie wymaga od tłumacza niezawodnej intuicji, gdyż leksykalne znaczenie pojedynczych słów często prowadzi do dosłownego – a więc w rozumieniu Dedeciusa błędnego przekładu, który będzie musiał spełnić oczekiwania społeczności posługującej się językiem docelowym (Czechowska 2018: 168). W tym przypadku

źródłem wiedzy na temat strategii i technik translatorskich stosowanych przez Karla Dedeciusa przy powstawaniu tłumaczenia tomu „Formen der Unruhe”, była niewątpliwie długoletnia korespondencja, sięgająca roku 1961 (Lawaty/ Zybura 2017). Co więcej, obydwu łączyło niezwykle „pokrewieństwo dusz”. Zarówno Dedeciusa, jak i Różewicza interesowały losy powojennego pokolenia, które manifestowało swoje zaniepokojenie poprzez nowy wyraz poetycki. Polegał on na prostocie i unikaniu patosu, gdzie wiele pozornie sprzecznych elementów składało się na jeden wspólny przekaz (Zielińska 2011: 73), nie tylko na płaszczyźnie czysto literackiej, ale także w kontekście obopólnego porozumienia ponad wszelkimi podziałami.

Cechy stylu Tadeusza Różewicza

Aby unaocznić specyfikę przekładu wybranych liryków z tomu „Formen der Unruhe”, zasadnym wydaje się być scharakteryzowanie głównych tendencji w twórczości Tadeusza Różewicza. Po pierwsze, należał on do pokolenia, które kształtowało historię, ale paradoksalnie na jej bieg nie miało wpływu, ponieważ świadomość powojennych pokoleń wciąż zakorzeniona była w traumie przeżyć wojennych. Po drugie, rolę poezji determinował w dużej mierze ówczesny dyskurs filozoficzny, podsumowany przez Theodora Adorno w związku z jego słynnym stwierdzeniem, iż „pisanie wierszy po Auschwitz jest barbarzyństwem”.⁴ Styl Tadeusza Różewicza cechuje się przede wszystkim prostotą przekazu oraz innowacyjnością. W jego twórczości można wyróżnić trzy dominujące tendencje: poszukiwanie sensu, definiowanie własnej postawy wobec historii, sztuki i społeczeństwa oraz rekonstrukcja indywidualnej tożsamości człowieka sponiewieranego doświadczeniami wojennymi (Legeżyńska 2002: 56).

Wiersz Różewiczowski, z pozoru łatwy w odbiorze, wyróżnia jego siła oddziaływania, będąca jednakże sumieniem nie tylko polskiej, ale i europejskiej tożsamości kulturowej. Poprzez proste słowa Różewicz wskazuje na aspekty, wobec których nie należy być obojętnym. Liryki te nie ulegają dewaluacji, ponieważ są współcześnie równie aktualne i niepokojące. Nowe pokolenia powinny zatem zająć stanowisko wobec poezji Różewicza. Sam poeta był tego świadom, iż ludzie chętnie sięgają po górnolotne sformułowania, ale nie kierują się nimi, dlatego w swoich wersach unika patosu, używa prostej leksyki, sięgając po zwykłe, codzienne zwroty. Wzorce i pozory niszczyły ludzką zdolność do rozróżniania dobra od zła. Słowa nie miały więc ostatecznie wzbudzać zachwyty, ale ich zadanie polegało na poruszaniu sumień oraz wywoływaniu wstrząsu moralnego. Jest to więc twórczość zaliczana do poezji „nagich faktów” (Mikołajczak 2007: 218). Częstymi motywami pojawiającymi się w wierszach Różewicza jest pustka egzystencjalna, bezdomność, brak możliwości powrotu, pesymistyczna wizja świata, odejście, unicestwienie oraz „kamienna wyobraźnia” (tamże: 221), bezpośrednio wskazująca na przewartościowanie możliwości języka. W tomie „Formen der Unruhe” autor porusza więc tematy trudne, ale rele-

⁴ Manfred Mack w wywiadzie z Barbarą Cöllen. Źródło: <https://www.dw.com/pl/niemcy-o-tadeuszu-r%C3%B3%C5%BCewiczu-udowodni%C5%82-%C5%BCe-po-auschwitz-pisanie-poezji-jest-mo%C5%BCliwe/a-17590551>. Dostęp 28.12.2018.

wantne, ponieważ wciąż obecne mimo próby wyparcia ich z świadomości społecznej. W związku z tym, translator staje przed niełatwym zadaniem, polegającym w dużej mierze na dokonywaniu trafnych wyborów, opartych na właściwej interpretacji tekstu wyjściowego. Na tle powyższych stwierdzeń nasuwa się refleksja, iż Karl Dedecius poprzez swoje zaangażowanie w popularyzację polskiej literatury w Niemczech przyczynił się nie tylko do poprawy stosunków polsko-niemieckich, ale również do rozwoju badań translatorskich (Czechowska 2018: 24).

Transformacje przekładowe

Punktem wyjściowym analizy porównawczej tłumaczenia wierszy z języka polskiego na język niemiecki będzie instrumentarium badawcze zaproponowane przez Romana Lewickiego (2017: 197). Transformacje przekładowe należy zatem rozumieć jako

„Wszelkie operacje w toku tłumaczenia przekształcające jednostki oryginału pod względem semantycznym i/lub formalnym w celu osiągnięcia ekwiwalencji i/lub adekwatności przekładu.”

Transformacje przekładowe opierają się na pojęciu ekwiwalencji. Można zatem wysunąć wniosek, iż relacje pomiędzy oryginałem a przekładem są czynnikiem determinującym proces tłumaczenia. Zasadniczą rolę odgrywa tłumacz, który pełni funkcję „pośrednika językowego” oraz „kreatora ekwiwalencji przekładowej” (tamże: 194). Postaci translatora przypisuje się odpowiedzialność nie tylko za stworzenie tłumaczenia adekwatnego, ale również spełniającego oczekiwania odbiorców.

Transformacje przekładowe podlegają niezależnej od siebie kategoryzacji. Autor proponuje zatem ich następujący podział (tamże: 198):

- transformacje obligatoryjne
- transformacje opcjonalne
- transformacje strukturalne
- transformacje semantyczne

Występowanie dwóch pierwszych typów transformacji zależy od podłoża strategicznego, w obrębie którego porusza się translator. Transformacje obligatoryjne, jak sama nazwa wskazuje, wymuszone są obecnością różnic naturalnie zachodzących pomiędzy systemami językowym. Z kolei transformacje opcjonalne znajdują zastosowanie w przypadku decyzji tłumacza związanych z płaszczyzną stylistyczną tekstu docelowego, natomiast według Lewickiego ich częstotliwość nie stanowi o jakości oryginału.

W świetle przedstawionych rozważań, szczególnej uwagi wymagają dwie ostatnie kategorie transformacji przekładowych, które bez wątpienia funkcjonują w dyskursie naukowym jako techniki translatorskie⁵. Lewicki (tamże: 200) proponuje zatem następujące typy transformacji strukturalnych:

⁵ Technikę translatorską pojmuję za Teresą Tomaszewicz (2006: 95) jako „sposób postępowania tłumacza w stosunku do konkretnych elementów tekstu wyjściowego w celu

- dodanie elementu
- usunięcie elementu
- zamiana elementów
- inwersja
- łączenie bądź dzielenie elementów
- upraszczanie struktur składniowych

Następnie badacz wyróżnia transformacje semantyczne (tamże: 209):

- generalizacja
- konkretyzacja
- przesunięcie semantyczne (aprosymacja)
- zamiana metonimiczna (modulacja)
- przekład opisowy (peryfraz)
- przekład konwersyjny (zamiana wektorowa)
- przekład antonimiczny

Przedstawiona kategoryzacja stanowi fundament metodologiczny niniejszego artykułu. Umożliwia ona szczegółową analizę przebiegu procesu translacji oraz wypuklenie technik translatorskich, jakimi posługiwał się Karl Dedecius tłumacząc wiersze Tadeusza Różewicza na język niemiecki. Nie ulega wątpliwości, że tłumaczenie nie jest samodzielnym konstruktem (Nord 2006 :141). Uznaje się je bowiem za produkt wieloaspektowego procesu, który funkcjonuje jednocześnie jako „transfer treści kulturowych z kultury wyjściowej do docelowej, odbywa się na różne sposoby i zależy od skoposu translacji” (Małgorzewicz: 2006: 177).

Analiza

Oryginał	Tłumaczenie
(...)	(...)
to jest stół mówiłem <1>	das ist ein tisch sagte ich <1>
to jest stół <2>	das ist ein tisch <2>
na stole leży chleb nóż <3>	auf dem tisch liegt <u>das</u> brot <u>das</u> messer <3>
nóż służy do krajania chleba <4>	- <4>
chlebem karmią się <u>ludzie</u> <5>	brod ißt der <u>mensch</u> <5>
(...)	(...)

Część empiryczna niniejszego artykułu ma następującą strukturę: w pierwszej kolejności podejmiemy próbę wyjaśnienia wybranych transformacji strukturalnych na podstawie fragmentów wiersza „W środku życia”⁶. Następnie przybliżone zostaną

zachowania ekwiwalencji tłumaczeniowej; decyzje jednostkowe, dotyczące poszczególnych elementów tekstu”.

⁶ Tytuł w tłumaczeniu Karla Dedeciusa brzmi „In der Mitte des Lebens”. [w:] Różewicz, Tadeusz (1999): „Niepokój. Formen der Unruhe”. Übertragen von Karl Dedecius. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.

mechanizmy niektórych transformacji semantycznych na przykładzie tego samego materiału. Ze względu na ograniczenia formalne, nie będzie możliwa kompleksowa analiza wszystkich utworów zamieszczonych w powyższym tomie poezji.

Wiersz „W środku życia” obfituje w obrazy ukazujące powojenne spustoszenie. Podmiot liryczny próbuje na nowo uporządkować świat, ucząc się wszystkiego od początku. Liryczne „ja” wychodzi zatem od nazywania zjawisk, co pozwala na przywrócenie dawnego porządku. W omawianym dziele kluczowymi elementami są powtarzające się symbole nawiązujące do biblijnego aktu stwarzania świata, co bezpośrednio koresponduje z „wiarą w słowo” (Michałowski 2007: 58). Przechodząc do analizy powyższego fragmentu, należy zwrócić uwagę, iż w trzecim wersie nastąpiło dodanie rodzajników w obrębie transformacji obligatoryjnej, wymuszonej normami języka docelowego. Natomiast w kolejnym wersie <4> tłumacz zdecydował się opuścić informację, że „nóż służy do krajania chleba”. Dedecius prawdopodobnie chcąc zachować prostotę stylu Różewicza, uznaje, iż wartość komunikacyjna translatu w takiej formie nie ulegnie zatarciu. Tym samym można stwierdzić zmniejszenie objętości tłumaczenia, czyli kompresję w przekładzie (Lewicki 2017: 204). W piątym wersie widoczna jest zaś zamiana elementów, polegająca na zastąpieniu formy wyrazów z liczby mnogiej (ludzie) na liczbę pojedynczą (mensch). Decyzja ta również świadczy o dużej autonomii tłumacza, co Karl Dedecius (1974: 59) podkreśla w swoich rozważaniach⁷. W tym przypadku translator dokonuje więc wyboru ze względów stylistycznych, a transformacja ma charakter fakultatywny.

Oryginał	Tłumaczenie
(...) życie ludzkie jest ważne <1> życie ludzkie ma wielką wagę <2> wartość życia <3> przewyższa wartość wszystkich przedmiotów <4>	(...) <u>das menschenleben hat großes Gewicht</u> <1> - <2> der wert des lebens <3> übersteigt den wert aller dinge <4> (...)

W analizowanym fragmencie <1> zaznaczono transformację strukturalną – upraszczanie struktur składniowych. Tłumacz podjął decyzję połączenia dwóch następujących po sobie wersów w jeden. Dedecius tłumacząc wiersze Różewicza, często stosował techniki mające na celu osiągnięcie kompresji w przekładzie. W konsekwencji adresat translatu zyskuje miarodajne wyobrażenie o stylu autora. Można by stwierdzić, iż autorowi „Notatnika...” znany jest problem odmiennego uwarunkowania recepcji pierwowzoru i tłumaczenia poprzez pryzmat dynamicznego charakteru procesu doświadczenia w różnych kulturach.

⁷ „Stwórz nowy typ tłumacza (nie nabożnego naśladowcy ani aroganckiego besserwissera, lecz): swój własny, na twoją miarę”.

Oryginal	Tłumaczenie
(...)	(...)
to jest woda mówiłem <1>	das ist wasser sagte ich <1>
gładziłem ręką fale <2>	ich glättete mit der hand die welle <2>
i rozmawiałem z rzeką <3>	und sprach mit dem wasser <3>
wodo mówiłem <4>	wasser sagte ich <4>
dobra wodo <5>	gutes wasser <5>
to ja jestem <6>	ich bin es <6>
(...)	(...)

W powyższym fragmencie podmiot liryczny nawiązuje do elementów natury, którym przypisuje poszczególne role. Zatem można stwierdzić, że w trzecim wersie <3> zachodzi transformacja semantyczna, czyli jakościowa, polegająca na zamianie metonimicznej. Modulacja oparta jest na zasadzie zbieżności czasowej, przestrzennej lub przyczynowo-skutkowej (tamże: 214). „Rzeka” została więc przetłumaczona na język niemiecki jako „wasser” (woda), co nie odpowiada całkowicie nazwie oryginalnej, pozostaje z nią jednak w uchwytnej zależności. Należy zatem podkreślić, iż translator zadbał o zachowanie logicznego związku pomiędzy tekstem wyjściowym a docelowym. Transformacja ta ma charakter fakultatywny, zdeterminowany przez ramy estetyczne. Karl Dedecius po raz kolejny udowadnia, że ma świadomość istnienia wielorakich przestrzeni kulturowych, w obrębie których pełni on rolę centralnej jednostki decydującej o jakości tłumaczenia.

Podsumowanie

Podsumowując można stwierdzić, że Karl Dedecius stosuje przemyślane rozwiązania problemów translacyjnych, uwzględniając ich strategiczny charakter. Efektywność komunikacyjna została więc zachowana dzięki świadomości Dedeciusa, iż cechy osobowościowe tłumacza, jego decyzje, postawy i predyspozycje, mają znaczący wpływ na przebieg procesu translacji. Przeprowadzona analiza pozwala zwrócić uwagę na komunikacyjne uwarunkowanie tekstów, zarówno na ich makro-, jak i mikropoziomie. Karl Dedecius realizuje więc założenia własnej, indywidualnej teorii translacji poprzez dostrzeżenie szerszego kontekstu każdego utworu literackiego, co oznacza, że bierze on pod uwagę także nastawienie odbiorców. Próbując jednoznacznie wskazać konwencję, w ramach której porusza się tłumacz, należy zwrócić uwagę na referencyjny charakter tekstów literackich (Żebrowska 2010: 249). Oznacza to, iż treść wiersza związana jest bezpośrednio z jego strukturą oraz sensem, który wynika z współbrzmienia wszystkich powyższych elementów w obrębie struktury utworu. Mimo licznych modyfikacji, na które decyduje się Dedecius, jego tłumaczenia wciąż uważane są za „kongenialne”, czy nawet doskonalsze od oryginału (Kuczyński 2017: 58). Powyższa charakterystyka prowadzi zatem do wysunięcia wniosku, że zarówno działalność Tadeusza Różewicza, jak i Karla Dedeciusa niewątpliwie przyczyniła się do odbudowy dialogu polsko-niemieckiego na wielu płaszczyznach.

Literatura

- Chojnowski, Przemysław (2005): „Zur Strategie und Poetik des Übersetzens. Eine Untersuchung der Anthologien zur polnischen Lyrik von Karl Dedecius”. Berlin: Frank & Timme.
- Czechowska, Ilona (2014): „Karl Dedecius’ Übersetzerwerkstatt”. W: Kozłowski, Nina (Red.): „Literatur als Mittlerin über Grenzen hinweg”. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu. 27–36.
- Czechowska, Ilona (2018): „Sprachliche Bilder in den Übersetzungen der Lyrik von Tadeusz Różewicz durch Karl Dedecius”. Dresden: Neisse Verlag.
- Dedecius, Karl (1974): „Notatnik tłumacza”. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Dedecius, Karl (1996): „O Polsce, Europie, literaturze. Dialog przyjaźni”. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Dedecius, Karl (2008): „Europejczyk z Łodzi. Wspomnienia”. Kraków: Wydawnictwo literackie.
- Gruzca, Franciszek (1993): „Interkulturelle Translationskompetenz: Ihre Struktur und Natur”. W: Frank, Armin Paul/ Maaß, Kurt Jürgen/ Paul, Fritz/ Turk, Horst (Red.): „Übersetzen, verstehen, Brücken bauen. Teil 1. Berlin: Erich Schmidt. 158–171.
- Kuczyński, Krzysztof (2017): „Karl Dedecius”. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kuczyński, Krzysztof A. (1999): „Czarodziej z Darmstadt. Rzecz o Karlu Dedeciusie”. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kunz, Tomasz (2007): „Próba nowej całości. Tadeusza Różewicza poetyka totalna. W: Browarny, Wojciech/ Orska, Joanna/ Poprawa, Adam (Red.): „Przekraczanie granic. O twórczości Tadeusza Różewicza”. Kraków: Universitas. 11–23.
- Lawaty, Andreas/ Zybura, Marek (2017): „Karl Dedecius, Tadeusz Różewicz: Listy 1961–2013”. Kraków: Universitas.
- Legeżyńska, Anna (2002): „Tłumacz jako domokrązca”. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Lewicki, Roman (2017): „Zagadnienia lingwistyki przekładu”. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Małgorzewicz, Anna (2006): „Przekład jako medium rozumienia kultury i międzykulturowej integracji w kontekście językoznawstwa kognitywnego. W: Rocznik Przekładoznawczy 2. 169–179.
- Małgorzewicz, Anna (2014): „Językowe i niejęzykowe kompetencje tłumacza. Próba zdefiniowania celów translodydaktyki akademickiej”. W: Applied Linguistics Papers 11. 1–10.
- Małgorzewicz, Anna (2018): „Dedecius’ individuelle Translationstheorie – ein Versuch ihrer Rekonstruktion vor dem Hintergrund der anthropozentrischen Translatorik”. W: Studia Translatorica 9. 175–188.
- Michałowski, Piotr (2007): „Między aforyzmem a kolażem”. W: Browarny, Wojciech/ Orska, Joanna/ Poprawa, Adam (Red.): „Przekraczanie granic. O twórczości Tadeusza Różewicza”. Kraków: Universitas. 46–59.
- Mikołajczak, Małgorzata (2007): „Od Drzwi w murze do Wyjścia. Tropem metafizycznych furtek Tadeusza Różewicza”. W: Browarny, Wojciech/ Orska, Joanna/ Poprawa, Adam (Red.): „Przekraczanie granic. O twórczości Tadeusza Różewicza”. Kraków: Universitas. 210–222.

- Nord, Christiane (2006): „Translatorische Aspekte: Wie funktioniert das Übersetzen?“. W: Snell-Hornby, Mary/ Hönig, Hans G./ Kußmaul, Paul/ Schmitt, Peter A. (Red.): „Handbuch Translation“. Tübingen: Stauffenburg. 141–144.
- Petrova, Alena (2010): „Literarische Texte aus translatologischer Sicht“. W: Bąk, Paweł/ Sieradzka, Małgorzata/ Wawrzyniak, Zdzisław (Red.): „Texte und Translation“. [„Danziger Beiträge zur Germanistik“. Band 29]. Frankfurt am Main: Peter Lang. 29–43.
- Tomaszkiewicz, Teresa (2006): „Terminologia tłumaczenia“. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Zielińska, Mirosława (2011): „Drogi Karolu... Miejsce Tadeusza Różewicza w dialogach z polską kulturą Karla Dedeciusa. W: Rocznik Karla Dedeciusa: Dedeciana – tłumaczenie – recepcja. Tom 4. 71–93.
- Żebrowska, Ewa (2010): „Auf dem Wege zur linguistischen Analyse von literarischen Texten“. W: Bąk, Paweł/ Sieradzka, Małgorzata/ Wawrzyniak, Zdzisław (Red.): „Texte und Translation“. [„Danziger Beiträge zur Germanistik“. Band 29]. Frankfurt am Main: Peter Lang. 245–254.

Słowa kluczowe

teoria translacji Karla Dedeciusa, przekład literacki, strategia tłumaczeniowa, technika tłumaczeniowa

Abstract

Karl Dedecius' Translations of Tadeusz Różewicz's Poetry Into German

Karl Dedecius is one of the most important figures representing Polish literature and culture in Germany. His activity went beyond the conventional framework of a translator's competence. Karl Dedecius and Tadeusz Różewicz were eternally bound by many years of friendship, which had a beneficial influence on publishing „Formen der Unruhe“. The author of this article attempts to describe the translation of Tadeusz Różewicz's poem „W środku życia” into German. Różewicz's writing requires exceptional sensitivity due to its multidimensionality and innovation. Dedecius' individual translation theory is the basis of many analyses. The paper aims at demonstrating a translator's individual decisions interpreted from the point of view of Roman Lewicki's translation model.

Keywords

Karl Dedecius' translation theory, poetry translation, translation strategy, translation procedure